

American Trading Houses' Activities in Mashhad in the Late Qajar Period

Jalil Ghasabi Gazkough¹, Hadi Vakili²

Abstract

Mashhad as the capital of Khorasan province in Qajar period held a high status in terms of economic and commercial issues, so that the city can be considered a big port in the northeast of Iran for goods import and export. Considering the great commercial capacity of Mashhad, some American trading houses and companies that were active in importing American products and exporting goods from Iran, settled in Mashhad. Focusing on new discovered documents, this descriptive-analytical study sought to see what American trading houses entered in Mashhad trade market in the late Qajar dynasty and which goods they traded in Mashhad. Taking into account the lack of resources and taking a detailed approach, the findings showed that most important American trading houses and companies active in Mashhad were Shargh Carpet Company, Tavshanchian Carpet Company, Gharehgazian Company, and Singer Corporation. Examining the commercial status of Mashhad, the companies imported various kinds of fabrics, sewing accessories, sewing machines and other kinds of machines into Mashhad, and exported such goods as carpets, dried fruit, opium, animals' guts, wool, cotton, and tragacanth to America. Most of the exports were raw materials.

Keywords: Qajar Period, Trading Houses, Carpet

-
1. PhD, Department of History, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran, Corresponding authority
ghasabian60@gmail.com
 2. Associate Professor, Department of History, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

فعالیت تجارتخانه‌های امریکایی در مشهد اواخر دوره قاجاریه

جلیل قصابی گرکوه^۱، هادی وکیلی^۲

چکیده

مشهد به‌عنوان کرسی‌نشین ایالت خراسان در دوره قاجاریه از اهمیت به‌سزای اقتصادی و تجاری برخوردار بود، تا جایی که می‌توان این شهر را به‌عنوان بارانداز بزرگی در شمال‌شرق ایران برای واردات و صادرات کالا به‌شمار آورد. با در نظر گرفتن ظرفیت ممتاز تجاری مشهد، برخی از تجارتخانه‌ها و کمپانی‌های تجاری امریکایی که در زمینه واردات محصولات امریکا به ایران و صادرات کالا از ایران فعال بودند، به مشهد وارد شدند. هدف از پژوهش حاضر با تکیه بر روش توصیفی - تحلیلی و بر پایه اسناد نویافته، پاسخ به این پرسش است که کدام تجارتخانه‌های امریکایی در سال‌های پایانی حکومت قاجاریه به عرصه تجارت مشهد وارد گردیده و به تجارت کدام کالاها در مشهد پرداخته‌اند؟ با وجود کمبود منابع در این زمینه و مبنی بر نگاه جزئی‌نگر، یافته‌ها حاکی از آن است که مهم‌ترین تجارتخانه‌های امریکایی فعال در مشهد کمپانی قالی‌شرق، شرکت قالی تاوشانچیان، تجارتخانه ای‌تین‌گنس چاپلند، کمپانی ا.ام. قره‌گزیان و کمپانی چرخ دوختنی زینکر بودند که با بررسی موقعیت تجاری مشهد انواع پارچه، لوازم خرازی، چرخ دوختنی و ماشین‌آلات به مشهد وارد نموده و قالی، خشکبار، تریاک، روده، پشم، پنبه و کتیرا که بخش عمده‌ای از آن، مواد خام بود، به امریکا صادر می‌کردند.

واژگان کلیدی: قاجاریه، مشهد، امریکا، تجارت خارجی، تجارتخانه‌ها

۱. دکترای ایران دوره اسلامی، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)؛ ghasabian60@gmail.com
۲. دانشیار، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران؛ wakili@um.ac.ir

درآمد

نخستین حضور امریکایی‌ها در ایران دوره قاجار در قالب میسیون‌های مذهبی از ۱۲۴۷ق/ ۱۸۳۲م بود که فعالیتشان را زودتر از نمایندگان اقتصادی و سیاسی در ایران آغاز کردند. از شروع فعالیت میسیون‌های مذهبی امریکا در مشهد تا سلطنت ناصرالدین‌شاه اطلاع دقیقی در دست نیست. شاید قدیمی‌ترین گزارش در این خصوص، سفارش‌نامه‌ای از نویسنده‌ای نامشخص در ۷ ربیع‌الاول ۱۲۹۵ق/ ۱۱ مارس ۱۸۷۸م به وکیل مشهد درباره همکاری با مستر بسط‌کشیش امریکایی است که در آن ایام روانه خراسان شده بود. (ساکما: ۱/۳۲۹-۹۸۸) در سال‌های پایانی حکومت قاجاریه حضور و فعالیت گروه‌های تبشیری امریکایی در مشهد با مخالفت‌هایی روبرو شد. گروهی از تجار و کسبه مشهد در تلگراف ۱۶ رمضان ۱۳۴۱ق/ ۳ مه ۱۹۲۳م از رئیس‌الوزرا خواستند، مانع فعالیت‌های گروه تبشیری امریکایی در مشهد شود و نگذارد «مطاف شرقی مسلمین [...] به واسطه بنای معبد و مدارس امریکایی لطمه» ببیند. (استادوخ: ۱۳/ ۱۶-۹-۱۳۰۲ش) مخالفت تجار و سایر گروه‌های اقتصادی با فعالیت میسیون‌های امریکایی در مشهد دلایل صرفاً اقتصادی نداشت، بلکه باید آن را در قالب یک واکنش مذهبی مورد بررسی قرار داد.^۲ هرچند که روند حضور میسیون‌های مذهبی امریکایی در ایران به ویژه مشهد تا پایان حکومت قاجاریه ادامه داشت، اما امریکایی‌ها در حوزه تجارت با ایران از رقبای خود بسیار عقب بودند. (لیتن، ۱۳۶۷: ۱۵۳)

شایان ذکر است که ایرانی‌ها تا سال‌های ۱۲۶۱-۱۲۶۰ق/ ۱۸۸۳-۱۸۸۲م نسبت به کالاهای امریکایی آشنایی چندانی نداشتند، زیرا کالای ساخت امریکا از قبیل منسوجات نخی، عروسک، سیگار، بخاری و چراغ هر سال به طور غیرمستقیم و از طریق کشورهای اروپایی وارد ایران می‌شد. به همین دلیل، قیمت بیشتری نسبت به کالاهای مشابه اروپایی پیدا می‌کرد، زیرا اروپایی‌ها، کالاهای امریکایی را با افزودن سود خود به ایرانی‌ها می‌فروختند. از این رو، تولیدات امریکا در بازارهای ایران گران‌تر از مشابه اروپایی بود و در نتیجه بازار خوبی نداشت. (بنجامین، ۱۳۶۳: ۳۲۶) بدین ترتیب، بهترین راه برای برقراری مناسبات تجاری ایران و امریکا، تعاملات مستقیم و بی‌واسطه آنان با یکدیگر بود که افتتاح و تأسیس تجارت‌خانه‌های امریکایی در شهرهای مهم ایران به ویژه مشهد، در همین راستا قابل ارزیابی است. پژوهش حاضر بر آن است بر اساس اسناد و مدارک موجود به دو پرسش بنیادین پاسخ دهد: ۱. کدام مؤسسات تجاری امریکایی در اواخر دوره قاجار در تجارت مشهد فعال بودند؟ ۲. تجارت‌خانه‌های امریکایی به صادرات و واردات کدام کالاها در مشهد مبادرت می‌ورزیدند؟

پیشینه پژوهش

با بررسی‌های انجام شده، تاکنون درباره فعالیت تجارت‌خانه‌های امریکایی از جمله کمپانی قالی شرق، شرکت قالی تاوشانچیان، تجارت‌خانه‌ای تین گس چایلد، کمپانی ا.ام. قره‌گزیان^۳ و کمپانی چرخ خیاطی دوختنی زینکر

1. Mr. Bast

۲. برای مطالعه بیشتر ر.ک: (خلیفه و نجف‌زاده، ۱۳۹۰؛ نجف‌زاده و الهی‌زاده، ۱۳۹۴).

3. Qaraqozian

در مشهد اواخر دوره قاجار (۱۳۴۴-۱۳۳۳ق) مطالعات دقیق و جزئی‌نگری صورت نگرفته است. در خلال پژوهش‌های انجام‌شده، تنها اشاراتی کوتاه به روابط اقتصادی ایران و امریکا شده است. چنانکه ملائی و اتحادیه (۱۳۹۷) در مقاله «سرمایه‌گذاری شرکت‌های غربی در صنعت فرش ایران» تنها به فعالیت شرکت قالی شرق در عصر قاجار و نجف‌زاده (۱۳۹۴) در کتاب کنسول‌گری‌ها، مستخدمان و مستشاران خارجی در مشهد، آگاهی‌های محدودی درباره فعالیت تجارتخانه‌های امریکایی در مشهد ارائه داده‌اند. بر این اساس و با توجه به عدم تمرکز جدی مسئله و موضوع تحقیق مقاله مزبور بر فعالیت تجارتخانه‌های امریکایی در مشهد طی سال‌های پایانی حکومت قاجاریه، پژوهش پیش‌رو بدیع است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با استفاده از اسناد موجود در مرکز اسناد تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه (۵۲ شماره سند)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (۲ شماره سند)، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی (۱ شماره سند) سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی (۱ شماره سند) که ارتباط مستقیمی با موضوع پژوهش حاضر دارند، به نگارش درآمده است. اسناد استفاده‌شده مربوط به سال‌های ۱۳۳۳ق/ ۱۹۱۵م تا پایان دوره قاجار است. برخی از این اسناد را اشخاص و نهادهای ایرانی و برخی را سفارت امریکا نوشته است. این اسناد شامل نامه‌های شخصی و نامه‌های رسمی و بعضاً مهرداد مبادله شده بین وزارت امور خارجه با سفارتخانه امریکا در ایران، سفارت ایران در واشنگتن، وزارت خارجه با کارگزاری خراسان، وزارت خارجه با وزیرمختار امریکا و کمپانی‌ها و تجارتخانه‌های امریکایی و ایرانی است. از بررسی اسناد نویافته بهره‌برداری شده در این مقاله، اطلاعات مهم تاریخی به دست می‌آید که پژوهشگران تاریخ اجتماعی و اقتصادی دوره قاجاریه را یاری می‌رساند. روشن است که عرضه گزارش توصیفی معتبر و روشمند به عنوان مقدمه هرگونه تحلیل مسائل این دوره بسیار ضروری است. در این جستار، علاوه بر اسناد به منابع اولیه و تحلیل‌های جدید، توصیفی مستند به اسناد معتبر و نویافته چشمگیر است.

مناسبات تجاری ایران و امریکا با تأکید بر جایگاه مشهد

آغاز مناسبات تجاری ایران و امریکا را می‌توان از درخواست دولت امریکا در ۱۵ ربیع‌الثانی ۱۲۷۳ق/ ۱۳ دسامبر ۱۸۵۶م از دولت ایران برای برقراری مرادوات دوستانه در نظر آورد که پیامد آن انعقاد عهدنامه تجاری در هشت فصل بود.^۱ (خورموجی، ۱۳۴۴: ۲۲۵-۲۲۱) برای رسیدن به این مقصود، برخی از نمایندگان امریکایی از جمله

۱. در فصل سوم معاهده تجاری به حمایت حکام ولایات دولتین از سیاحان و تجار اشاره شده است که بتوانند هرگونه امتعه، اقمشه و محصولات را به هر یک از ولایات در مملکت یکدیگر حمل و نقل کنند و به فروش رسانند. در فصل چهارم به وجوه دریافتی گمرک اشاره شده است که هرگونه امتعه و اقمشه که اتباع دولت ایران و امریکا به مملکت یکدیگر حمل و نقل کردند، همان وجه گمرکی که از تجار و اتباع دول کامله‌الودود در زمان ورود و خروج امتعه و محصولات ایشان می‌گیرند، از ایشان نیز مطالبه کنند. در فصل هفتم، دولت ایران و امریکا برای حمایت از تجار و تقویت امور تجارت می‌توانند در پایتخت ایران و امریکا و سه شهر مهم تجاری کنسولگری برقرار نمایند (خورموجی، ۱۳۴۴: ۲۲۱-۲۲۵).

ساموئل گرین بنجامین^۱، نخستین وزیرمختار امریکا در ایران، اقداماتی انجام دادند. او در طول مأموریت خود درباره امکانات اقتصادی ایران به بازرگانان امریکایی آگاهی لازم می داد. همچنین اطلاعاتی از امکانات اقتصادی امریکا را در اختیار بازرگانان و محافل اقتصادی ایران قرار داد. فعالیت بنجامین در ایران تا حدودی نتیجه بخش بود، زیرا قبل از خروج او از ایران، گفتگوهای رضایت بخشی در محافل اقتصادی برای استقرار مناسبات بازرگانی، اعزام چند هیئت اقتصادی میان دو کشور و انعقاد قرارداد بازرگانی شکل گرفت. (بنجامین، ۱۳۶۳: ۳۲۶)

برخی از نمایندگان سیاسی ایران نیز برای تقویت تجارت ایران و امریکا فعالیت می کردند. میرزا مهدی خان امیر تومان که از ۱۳۳۶-۱۳۳۱ق / ۱۹۱۸-۱۹۱۳م وزیرمختار ایران در واشنگتن بود (سیاست گذاران و رجال سیاسی در روابط خارجی ایران، ۱۳۶۹: ۲۸) نامه ای همراه با درخواست کمپانی بوشمان براس^۲ امریکایی به وزارت خارجه ارسال کرد. این کمپانی در حوزه فروش قالی های ایرانی فعالیت می کرد. او متذکر شد، خریداران قالی های ایران به رنگ های نباتی تمایل داشته و در امریکا این قبیل فرش ها مشتری زیادی دارد. همچنین پیشنهاد کرد قالی بافان ایرانی از بافت قالی های جوهری خودداری و رنگ های ثابت و طبیعی را گسترش دهند. (رعد، ۱۳۳۸: ۱/۲۶۷)

حسین علاء، وزیرمختار ایران در امریکا، در ۱۴ جمادی الثانی ۱۳۴۲ق / ۲۱ ژانویه ۱۹۲۳م به وزارت خارجه نوشت: کمپانی نوریان^۳ که در حوزه تجارت پسته فعالیت می کند، اسامی تجار پسته در ایران را می خواهد. کمپانی نیویورک و اروپا نیز مشخصات بازرگانان خشکبار و قالی را از سفارت ایران تقاضا کرده بودند. (استادوخ: ۳۶ / ۲۲-۳۶-۱۳۰۲) افزون بر این، تجار امریکایی نیز در ۱۳۳۸ق / ۱۹۱۹م اسامی تجار پسته بره را از دولت ایران درخواست کردند تا به طور مستقیم با آنان تجارت کنند. (رعد، ۱۳۳۸: ۲/۲۶۳) تجار امریکایی در ۱۹ شوال ۱۳۳۹ق / ۲۶ ژوئن ۱۹۲۱م برای خرید مواد خام صنعتی و کشاورزی ایران اعلام آمادگی کردند و تمایل خود را برای خرید پنبه، ابریشم و توتون نشان دادند. (فراهانی، ۱۳۸۵: ۲۱۹/۱) باین حال، سفارت^۴ ایران در ۱۴ جمادی الثانی ۱۳۴۲ق / ۲۱ ژانویه ۱۹۲۳م در گزارشی به وزارت خارجه ایران علت عدم توجه بازرگانان ایرانی برای واردات کالا از امریکا را ترقی ارزش پول امریکا ذکر کرد. علاوه بر این بُعد مسافت و گرانی دستمزد در امریکا باعث گرانی نرخ کالای امریکایی بود. (استادوخ: ۳۱-۲۳-۱۶/۲۳-۳۶-۱۳۰۲) شناسایی کمپانی های بزرگ امریکایی و برقراری ارتباط آن ها با تجارتخانه های مهم در شهرهای ایران می توانست نقطه آغازی برای مناسبات تجاری امریکا با ایران باشد که برخی از سفیران ایران در امریکا این موضوع را به درستی درک کرده بودند. با وجود این، امریکایی ها در برخی

1. Samuel Greene Wheeler Benjamin.

2. Bushman Bras

3. Norian

۴. به گزارش سفارت ایران در واشنگتن در تیرماه ۱۳۰۲ش / ژوئن ۱۹۲۳م تراز تجاری بین ایران و امریکا به نفع ایران بود، زیرا صادرات ایران به امریکا رو به افزایش و واردات از امریکا رو به کاهش بود، چنانکه در تیرماه ۱۳۰۱ش / ژانویه ۱۹۲۲م صادرات ایران به امریکا ۱۲۹/۶۲۶ دلار و واردات ایران از امریکا در حدود ۱۲/۷۵۷ دلار بود. در صورتی که در تیرماه ۱۳۰۲ش / ژانویه ۱۹۲۳م صادرات ایران به امریکا ۵۵۹/۵۱۲ دلار بود، در حالی که واردات ایران از امریکا در حدود ۴۶۵ دلار تخمین زده می شد. طبق این گزارش، وزارت تجارت ایران می توانست صادرات به امریکا را افزایش دهد، زیرا بیشتر محصولات قالی و قالیچه ایران به امریکا صادر می شد، در صورتی که تجار ایرانی می توانستند سایر امتعه ایران از جمله گردو، بادام، پشم، تریاک، میوه خشک، کنیرا، ابریشم، پوست گوسفند و انگور را در رقابت با تجار کشورهای چین، عثمانی، فرانسه و اسپانیا به امریکا صادر کنند. (استادوخ: ۷-۶-۲۳-۳۶-۱۳۰۲)

از شهرهای بزرگ ایران در سال‌های پایانی حکومت قاجاریه تجارتخانه دایر کردند. مشهد به عنوان مرکز ایالت خراسان به دلیل موقعیت ممتاز تجاری در اواخر دوره قاجاریه مورد توجه مؤسسات تجاری و فعالان اقتصادی امریکا قرار گرفت. امریکایی‌ها با دایر کردن شعبه‌ای از تجارتخانه‌های معتبر خود در مشهد توانستند در بخشی از بازار این شهر در حوزه قالی، پشم، پوست، تریاک، منسوجات و چرخ‌های خیاطی به فعالیت بپردازند.

تجارتخانه‌های فعال امریکایی در مشهد

موقعیت مناسب تجاری مشهد در شمال شرق ایران سبب شده بود برخی از کمپانی‌ها و تجارتخانه‌های امریکایی از جمله کمپانی قالی شرق، شرکت قالی تاوشانچیان، تجارتخانه ای‌تین‌گنس چایلد، کمپانی ا.ا.م. قره‌گزیان و کمپانی چرخ دوختنی زینکر برای فعالیت به این شهر روی آورند.

کمپانی قالی شرق: تجارت قالی یکی از حوزه‌های مهم فعالیت تجار و تجارتخانه‌های امریکایی در مشهد اواخر دوره قاجاریه بود. تجارتخانه‌های امریکایی که به سرمایه‌گذاری و فعالیت در بخش تولید و تجارت فرش ایران مشغول بودند، در برخی از شهرهای ایران از جمله مشهد نمایندگی داشتند. (فلاح و تجارت، ۱۲۹۷: ۸۵/۵) با توجه به این‌که کمپانی‌های امریکایی منافع خود را در صنعت فرش ایران می‌دیدند تا آغاز جنگ اول جهانی در ۱۳۳۲ق / ۱۹۱۴م با سرعت فعالیت خود را در سرتاسر ایران گسترش دادند. جنگ اول جهانی، وقفه‌ای در عملیات تجاری این کمپانی‌ها پدید آورد؛ با پایان یافتن جنگ، فعالیت این شرکت‌ها دوباره افزایش یافت. در این بین، مهم‌ترین کمپانی امریکایی که در دهه اول قرن ۱۴ق / ۲۰م به سرمایه‌گذاری در تولید و تجارت فرش روی آورد، کمپانی قالی شرق^۱ بود. (ملایی و اتحادیه، ۱۳۹۷: ۸۲-۸۱) این کمپانی تا آغاز جنگ اول جهانی با سرعت زیادی فعالیت‌های خود را در بیشتر شهرهای ایران گسترش داد و شعبه‌ای نیز در مشهد دایر کرد. (استادوخ: ۱۶/۱-۵۷-۱۳۰۳ش) نفوذ امریکایی‌ها در صنعت ایران به ویژه در قالی‌بافی در مناطق شرقی تا ۱۳۰۵ش / ۱۹۲۶م افزایش یافت، امری که سبب شد تا اغلب کارخانه‌های قالی‌بافی و قالی‌بافان برحسب سفارش و نقشه‌های طراحی شده در امریکا (استادوخ: ۴۴/۵۳-۳۸-۱۳۰۵) به تولید قالی بپردازند.

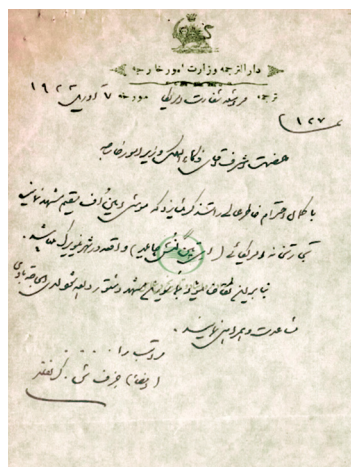
شرکت قالی تاوشانچیان^۲: این کمپانی در برخی از شهرهای ایران به ویژه مشهد نمایندگی داشت. به همین منظور، کالدول^۲، وزیرمختار امریکا در ۱۴ صفر ۱۳۳۳ق / ژانویه ۱۹۱۵م از وزارت خارجه ایران درخواست کرد به کارگزاری مشهد تلگراف ارسال نماید تا رئیس و نماینده تجارتخانه تاوشانچیان حق استفاده بیرق امریکا را بر سردر تجارتخانه داشته باشد. (استادوخ: ۲۷/۷-۵۴-۱۳۳۳) وزارت خارجه ایران نیز با تأیید درخواست وزیرمختار امریکا در ۱۷ صفر ۱۳۳۴ق / ۲۵ دسامبر ۱۹۱۵م به کارگزاری مشهد دستور داد به نصب بیرق امریکا بر سردر محل تجارتخانه‌های امریکایی تعرض نکنند. (استادوخ: ۲۸/۷-۵۴-۱۳۳۳) به این ترتیب، شرکت تاوشانچیان به طور رسمی فعالیتش را در مشهد آغاز کرد. این تجارتخانه علاوه بر تجارت قالی به خرید کُرک،

1. Oriental Carpet
3. Caldwell

2. Taushandjian

ابریشم، زیلو و کالاهایی مشابه می‌پرداخت. (استادوخ: ۷/۱۵-۵۷-۱۳۰۳) عوامل متعددی در این دوره بر افزایش صادرات قالی ایران به خارج از کشور به‌ویژه آمریکا اثر داشت: ۱. افزایش تعداد تجارتخانه‌های خارجی برای تبلیغ و ترویج قالی ایران در خارج از کشور. ۲. افزایش سرمایه خارجی و فراهم آمدن تأسیسات زیربنایی، قالی بافان را تشویق به بافتن قالی می‌کرد. ۳. تمول بازار آمریکا در بین سرمایه‌داران خارجی رقابت در تولید، قیمت و کثرت قالی ایجاد می‌کرد. ۴. تهیه نقشه، طرح‌ها، نوع رنگ و کیفیت بافت قالی در ابعاد مشخص که موردپسند بازار آمریکا بود. (استادوخ: ۱۰-۸۲/۹-۲۹-۳۶-۱۳۰۳)

تجارتخانه ای تین گنس چایلد: مرکز اصلی این تجارتخانه در نیویورک قرار داشت. (استادوخ: ۷/۱-۵۷-۱۳۰۲) جوزف سائول کرنفلد^۱ وزیرمختار آمریکا که در ۷ ربیع‌الاول ۱۳۴۰ق / ۸ نوامبر ۱۹۲۱م جانشین کالدول وزیرمختار پیشین آمریکا در ایران بود (بهبودی، ۱۳۸۸: ۱۰/۲)، در شعبان ۱۳۴۱ق / مارس ۱۹۲۳م از ذکاءالملک فروغی، وزیر خارجه ایران، درخواست نمود تا اقدامات لازم جهت حضور امین‌اف نماینده تجارتخانه ای تین گنس چایلد را در مشهد فراهم آورد. (استادوخ: ۷/۱-۵۷-۱۳۰۲) وزارت خارجه ایران در نامه یکم رمضان ۱۳۴۱ق / ۱۷ آوریل ۱۹۲۳م به تقاضای وزیرمختار آمریکا پاسخ مثبت داد. بر این اساس، وزارت خارجه به مأمورین دولتی در مشهد دستور داد کمک‌های لازم جهت دایر کردن شعبه‌ای از تجارتخانه ای تین گنس چایلد به موسی امین‌اف نماینده آن تجارتخانه بر اساس مقررات و قوانین مملکت ایران داشته باشند تا این کمپانی امریکایی بتواند در مشهد به فعالیت پردازد. (استادوخ: ۷/۲-۵۷-۱۳۰۲) (تصویر ۱) امین‌اف چندی بعد با همراهی برادرانش در مشهد تجارتخانه‌ای با نام تجاری برادران امین‌اف دایر نمود. این تجارتخانه به تجارت پوست بره، روباه و گوسفند اشتغال داشت. (استادوخ: ۶۴/۴۷-۳۸-۱۳۰۴) اسناد موجود نشان می‌دهند امین‌اف در ۱۳۰۹ش / ۱۹۰۳م تریاک به روسیه صادر می‌کرد. (کمام: ۷/۹۵/۱۲/۱۳۸۵)

تصویر ۱: نامه وزیرمختار آمریکا به ذکاءالملک فروغی، وزیر امور خارجه ایران درباره فعالیت موسی امین‌اف نماینده تجارتخانه ای تین گنس چایلد در مشهد در ۱۳۴۱ق / ۱۹۲۳م (استادوخ: ۷/۲-۵۷-۱۳۰۲)

1. Etienne Gans Child

2. Joseph Saul Kornfeld

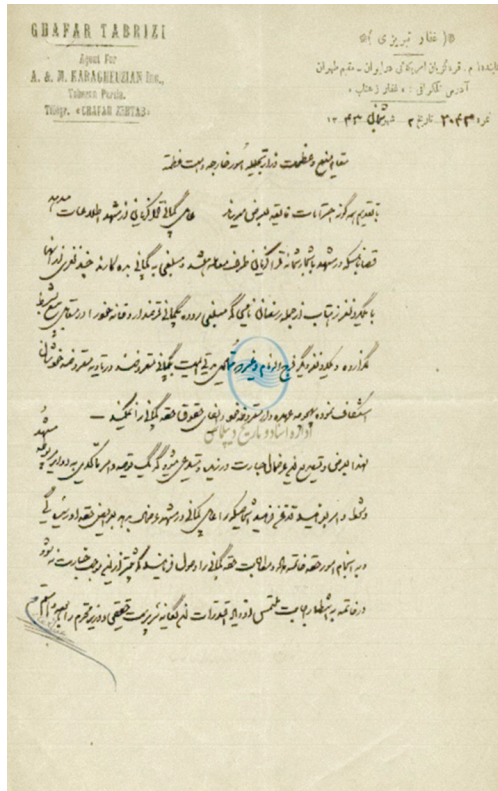
کمپانی ا.ا.م. قره‌گزیان: این کمپانی عامل موثری در تجارت امریکا و ایران به شمار می‌رفت. شعبه اصلی کمپانی قره‌گزیان در نیویورک بود و شعباتی از آن در تهران، قزوین، شیراز، سمنان و آذربایجان (استادوخ: ۱۳۰۱-۵۷-۵۵/۳، ۲۶، ۲۸، ۳۰، ۳۱/۳-۳-۵۸-۱۳۰۲) سلطان‌آباد، همدان، کرمانشاه و مشهد (استادوخ: ۱۳۰۱-۵۷-۵/۲)، دایر بود. تجارتخانه مزبور در زمینه صادرات روده و پشم فعالیت داشت. به همین منظور تجارتخانه مزبور مقادیر فراوانی پشم از شهرهای مختلف ایران برای استفاده در کارخانه‌های قالی‌بافی نیویورک خریداری می‌نمود. (استادوخ: ۱۳۰۱-۵۷-۵/۲-۳) یکی از مراکز عمده خرید پشم توسط کمپانی قره‌گزیان ایالت خراسان بود. بر این اساس، وزارت خارجه ایران در ۴ مهر ۱۳۰۱ ش/ ۲۷ سپتامبر ۱۹۲۲م به کارگزار خارجی خراسان نوشت: «سفارت امریکا از وزارت خارجه تقاضا نموده است به مأمورین محلی خراسان در کلیه امور عامل کمپانی قره‌گزیان توصیه به عمل آید که در حفظ حقوق و جریان امور تجاری کمپانی مزبور مراقبت شود تا کارهای کمپانی دچار مشکل نگردد». (استادوخ: ۱۳۰۱-۵۷-۵/۱)

فعالیت کمپانی قره‌گزیان در ایران با مشکلاتی همراه بود که قانون انحصار روده یکی از آن‌ها محسوب می‌شد. جوزف. س. کرنفلد، وزیرمختار امریکا در ایران، در ۱۱ ذی‌حجه ۱۳۴۰ق / ۵ اوت ۱۹۲۲م در نامه‌ای به قوام‌السلطنه، رئیس‌الوزرا و وزیر امورخارجه، نوشت: «با توجه به اشتیاق قلبی حضرت اشرف در ترتیب و تشجیع تجارت ایران و امریکا، لازم نمی‌دانم حمایت منافع و مصالح کمپانی قره‌گزیان را خاطر نشان نمایم» (استادوخ: ۱۳۰۰-۵۸-۳/۳۸). کمپانی قره‌گزیان مبلغ ۲۵۰۰۰ هزار تومان روده در مشهد خریداری کرده است، اما به سبب در انحصار گرفتن حق تجارت و معامله گوسفند توسط بلدی مشهد، این کمپانی نمی‌تواند روده‌های خریداری شده را دریافت کند. سفیر امریکا از قوام‌السلطنه درخواست کرد، به اداره بلدی مشهد دستور دهد تا حق انحصار رسمی روده را تا پایان قرارداد کمپانی قره‌گزیان با صنف قصاب‌های مشهد لغو کند. (استادوخ: ۱۳۰۰-۵۸-۳/۳۸) سفیر امریکا همچنین، شکایت تجارتخانه قره‌گزیان که از طرف‌های عمده تجارت قالی و روده با ایران بود را در ۱۰ رمضان ۱۳۴۱ق / ۲۶ آوریل ۱۹۲۳م از طریق ذکاء‌الملک وزیر خارجه ایران پیگیری نمود. به واسطه تأخیر دولت ایران در اتخاذ تصمیم درباره امتیاز انحصاری روده که تجارتخانه قره‌گزیان با قصاب‌ها قرارداد بسته بود و قصاب‌ها از تحویل روده خودداری می‌کردند، خسارت فراوانی به این کمپانی وارد شد. (استادوخ: ۱۳۰۰-۵۸-۳/۹) برای رفع این مشکل، وزیرخارجه ایران در نامه‌ای به کارگزار خراسان در مورد شکایت میرزا علینقی، نماینده کمپانی قره‌گزیان، نوشت: «قصابان مشهد مبلغی به تجارتخانه قره‌گزیان مقروض هستند. آن‌ها مقداری روده فروخته‌اند که در تأدیه و پرداخت آن تأخیر و مسامحه می‌نمایند که سبب خسارت آن تجارتخانه را فراهم آورده‌اند». (استادوخ: ۱۳۰۰-۵۸-۳/۳۶)

با وجود این، وزارت خارجه ایران در ۲۸ ذی‌حجه ۱۳۴۰ق / ۲۲ اگوست ۱۹۲۲م در پاسخ به سفارت امریکا مبنی بر شکایت شعبه کمپانی قره‌گزیان در مشهد خاطر نشان کرد، بر اساس تقاضای نماینده کمپانی در مشهد از کارگزاری خراسان، دستور لازم صادر شده تا پس از تحقیقات لازم، حقوق کمپانی را حفظ کنند و به ایالت خراسان دستور داده شد تا در حفظ حقوق مشروع کمپانی قره‌گزیان اقدامات لازم را انجام دهند. (استادوخ: ۱۳۰۰-۵۸-۳/۵)

۱۳۰۰) شایان ذکر است که حاجی حسن قزوینی در ذی قعدة ۱۳۴۰ق/ ۲۹ ژوئن ۱۹۲۲م، قصاب خانه مشهد را از حکومت محلی و اداره بلدیه به موجب قراردادی اجاره کرده بود. (استادوخ: ۵-۳-۵۸-۱۳۰۰) در صورتی که قبل از این قرارداد، نماینده کمپانی مقدار زیادی روده گوسفند از قصاب های مشهد خریداری کرده بود. از این رو، نماینده کمپانی مزبور از کارگزاری مشهد درخواست نمود روده هایی که قصاب ها قبل از این قرارداد به عامل کمپانی فروخته اند، تحویل دهند. (استادوخ: ۷-۳-۵۸-۱۳۰۰) وزارت خارجه ایران نیز در تأیید درخواست کمپانی قره گزیان به کارگزار مشهد تأکید کرد «در تسویه امورات حقه عامل کمپانی قره گزیان امریکایی راجع به معامله روده تجارتي اهتمام نمائید که کار تجارت کمپانی حُسن جریان داشته باشد». (استادوخ: ۱۳-۳-۵۸-۱۳۰۰)

میرزا علینقی، نماینده کمپانی قره گزیان، به دلیل تسامح قصاب های مشهد در پرداخت بدهی کمپانی مجدداً شکایت کرد. (استادوخ: ۴۴-۳۳-۵۸-۱۳۰۲ش) غفار تبریزی، نماینده کمپانی قره گزیان در تهران، در شعبان ۱۳۴۳ق/ فوریه ۱۹۲۵م برای پیگیری امور نماینده مشهد به وزارت خارجه ایران در نامه های اعلام نمود: قصاب های مشهد که با تجارت خانه قره گزیان طرف معامله بوده اند از پرداخت قروض خود به کمپانی سرباز می زنند. او از وزارت خارجه درخواست کرد به اداره های دولتی مشهد بنویسد تا در دریافت قروض کمپانی قره گزیان به نماینده کمپانی در مشهد کمک نمایند. (استادوخ: ۴۹-۲-۵۸-۱۳۰۳) (تصویر ۲) به دنبال پیگیری نماینده تهران و مشهد، وزارت خارجه ایران به کارگزار خراسان دستور داد تا «در امور حقه و اظهارات مشروعه میرزا علینقی عامل تجارتخانه قره گزیان در مشهد مساعدت نماید». (استادوخ: ۴۴-۳۳-۵۸-۱۳۰۲) بر اساس اسناد موجود، کمپانی قره گزیان نزدیک به ۸۰٪ تجارت روده ایران را در اختیار داشت. این تجارتخانه حدود ۲۲۰ هزار دلار مساعده برای خرید روده گوسفند به قصاب های سرتاسر ایران داده بود، اما چون دولت ایران در نظر داشت تجارت روده را در انحصار خود بگیرد، باعث خسارت تجارتخانه امریکایی قره گزیان شد. (استادوخ: ۲۰-۴-۵۸-۱۳۰۲) به همین جهت، رئیس کمپانی قره گزیان سه درخواست از حسین علاء، وزیرمختار ایران در واشنگتن، داشت: ۱. دولت ایران با شرایطی عادلانه انحصار روده را به کمپانی قره گزیان واگذار نماید. ۲. دولت ایران وصول مطالبات کمپانی قره گزیان را از قصاب ها ضمانت کند. ۳. دولت ایران به مدت دو سال اجرای تصمیم انحصار تجارت روده را به تأخیر بیندازد. (استادوخ: ۲۰-۴-۵۸-۱۳۰۲) با این که اسناد موجود آگاهی بیشتری در این زمینه نمی دهند، به نظر می رسد حکومت ایران ملاحظات لازم را برای تسهیل فعالیت تجارتخانه قره گزیان در ایران انجام داده است.

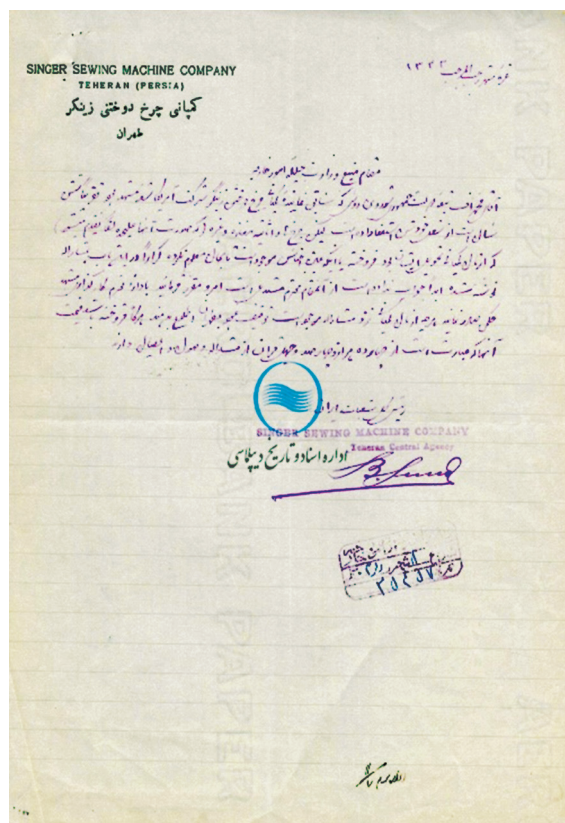

تصویر ۲: نامه غفار تبریزی، نماینده کمپانی قوه‌گزیان در تهران (شعبان ۱۳۴۳ق/ فوریه ۱۹۲۵م) برای پیگیری امور نماینده مشهد به وزارت خارجه ایران (استادوخ: ۱۳۰۳-۵۸-۲/۴۹)

کمپانی چرخ دوختنی زینکر: این کمپانی یکی از مهم‌ترین تجارتخانه‌هایی بود که برای فروش محصولاتش در برخی از شهرهای ایران از جمله رشت، گیلان، تهران و مشهد شعبه تجارتي داشت. (استادوخ: ۱۰/۲،۵،۷-۱۳۰۱-۵۷) مشهدی رضا محمداًف، تبعه دولت شوروی، نماینده کمپانی چرخ دوختنی زینکر امریکایی در مشهد بود. محمداًف که در انجام وظایف خود قصور کرده بود، باعث شکایت رئیس کل شعبات چرخ دوختنی زینکر در یکم رجب ۱۳۴۳ق/ ژانویه ۱۹۲۵م از او به وزارت امور خارجه ایران شد. طبق این شکوائیه در ۱۳۳۷ق/ ۱۹۱۸م، محمداًف نماینده آن شرکت در مشهد از شغل خود کناره‌گیری کرد. او چرخ‌ها و اثاثیه شعبه مشهد که متعلق به کمپانی بود را فروخت و اجناس باقی مانده را برای رؤسای کمپانی تعیین تکلیف نکرده بود. اجناسی که در نزد محمداًف بود شامل کله چرخ خیاطی، کله چرخ کفش دوزی، کله چرخ چرم دوزی، میز چرخ خیاطی، جعبه چرخ خیاطی، دسته چرخ خیاطی و میز چرخ کفش دوزی بود. (استادوخ: ۱۳۰۳-۵۷-۲/۶) او در این شکوائیه درخواست کرد به کارگزاری مشهد دستوری ارسال شود تا هر آنچه از اموال کمپانی نزد محمداًف است، توقیف نمایند و به تهران اطلاع دهند. بر اساس این شکوائیه، قیمت اموال کمپانی زینکر در مشهد چهارده هزار و چهارصد و چهل قران تخمین زده شد. رئیس کل شعبات چرخ دوختنی زینکر از کارگزار مشهد تقاضا کرد تا

1. Sincer Sewing machine Company

مبلغ مذکور را از محمداف دریافت کند. (استادوخ: ۲/۲-۵۷-۱۳۰۳) (تصویر ۳) وزارت خارجه ایران به همین منظور در ۲۲ بهمن ۱۳۰۳ ش / ۱۱ فوریه ۱۹۲۵ م در نامه‌ای به کارگزار خراسان نوشت: کمپانی زینکر مدعی است مقداری اشیاء از قبیل چرخ و غیره نزد محمداف، نماینده سابق کمپانی در مشهد موجود است و خواسته‌اند اشیاء کمپانی را به وسیله آن کارگزاری عیناً و یا غرامت آن را از محمداف بگیرند. همچنین مقرر شد پس از تحقیقات لازم هرگاه کمپانی در اظهارات خود ذی حق باشد، اقدام قانونی در ضبط حقوق کمپانی به عمل آید. (استادوخ: ۲/۳-۵۷-۱۳۰۳) کارگزار خراسان نیز درباره ادعای کمپانی زینکر علیه مشهدی رضا محمداف به کارگزار قوچان دستور داد تا پس از ورود محمداف به محل مأموریتش در این مورد تحقیقات و اقدامات لازم را انجام دهند. (استادوخ: ۲/۷-۵۷-۱۳۰۳) با بررسی صورت پذیرفته، اختلاس محمداف از شرکت امریکایی زینکر مشخص نشد، اما برای جلوگیری از این‌گونه سوءاستفاده‌ها، رئیس کمپانی چرخ خیاطی زینکر در تهران در یادداشتی به وزارت خارجه ایران در ۷ ربیع‌الاول ۱۳۴۱ ق / اکتبر ۱۹۲۲ م تقاضا نمود: غیر از مغازه‌های خود کمپانی، هیچ شرکت حقیقی یا حقوقی دیگری حق ندارد آرم کمپانی زینکر را بر سردر و یا داخل دکان خویش نصب نماید. (استادوخ: ۱۰/۲-۵۷-۱۳۰۱)

تصویر ۳: نامه رئیس کل شعبات چرخ دوختی زینکر (رجب ۱۳۴۳ ق / ژانویه ۱۹۲۵ م) از تهران به وزارت امور خارجه ایران و شکایت از محمداف نماینده شعبه چرخ دوختی زینکر در مشهد (استادوخ: ۲/۲-۵۷-۱۳۰۳)

تجارتخانه‌های فعال مشهد در تجارت با امریکا

وزارت خارجه ایران برای بهبود مناسبات تجاری با امریکا در ۶ اسد ۱۳۰۱ش / ۲۹ ژانویه ۱۹۲۲م اسامی برخی از تجار ایران را بر اساس شهرهای محل تجارت و معرفی تجارتخانه‌های آنان برای سفارت ایران در واشنگتن ارسال نمود. حسین علاء معتقد بود، اگر وزارت تجارت ایران در پی دستیابی به نتایج مهمی در تجارت خارجی است، باید توضیحات کاملی درباره تجارتخانه‌های داخلی، نوع تجارت داخلی و خارجی و اعتبارات تجار داخلی در اختیار قرار دهد تا بتواند پاسخ تجارتخانه‌های امریکایی را بدهد. وزارت تجارت از طریق وزارت خارجه برخی از تجارتخانه‌ها را به سفارت ایران معرفی کرد که در آن میان، برخی از تجارتخانه‌های مشهد نیز بودند. (استادوخ: ۴/۱۱-۳۵-۱۳۰۱) تجارتخانه برادران امین‌اف، تجارتخانه حاج جلیل خامنه، تجارتخانه حاج اسماعیل عتیقه‌چی، تجارتخانه حاج رجب، تجارتخانه آقا محمدهاشم قزوینی، تجارتخانه حاج محمد دستمالچی، تجارتخانه حاج محمد جعفراف و تجارتخانه میرزا محمود مستوفی‌اف از تجارتخانه‌های بودند که اسامی آن‌ها به سفارت ایران در واشنگتن ارسال شد. تجارتخانه برادران امین‌اف و حاجی جلیل خامنه در حوزه‌های فرش، پشم، پوست بره و روباه و تجارتخانه حاج اسماعیل عتیقه‌چی به تجارت فرش در مشهد اشتغال داشتند. (استادوخ: ۴/۱۲-۳۵-۱۳۰۱) با این حال، برخی از تجار و تجارتخانه‌های مشهد مانند تجارتخانه حاج عبدالحسین تهرانی، تجارتخانه کاشف و برادران و تجارتخانه حاج محمدتقی ملک‌التجار به طور مستقیم با تجار و تجارتخانه‌های امریکایی طرف معامله بودند. آنان قالی، خشکبار، تریاک، روده، پشم، پنبه، کتیرا و فیروزه به امریکا صادر نموده و انواع پارچه، لوازم خرازی و ماشین‌آلات به مشهد وارد می‌کردند.

تجارتخانه حاج عبدالحسین تهرانی: تجارتخانه‌های امریکایی در شهریور ۱۳۰۲ش / دسامبر ۱۹۲۳م از وزارت خارجه ایران درخواست نمودند تا تجار معتبر ایرانی را معرفی کنند. تجارتخانه حاج عبدالحسین تهرانی از تجارتخانه‌های به نام ایران که از ۱۲۷۷ق / ۱۸۶۱م فعالیتش را در بیشتر شهرهای ایران آغاز کرده بود، به درخواست تجارتخانه‌های امریکایی برای برقراری روابط تجاری پاسخ مثبت داد. مرکز فعالیت بازرگانی تجارتخانه حاج عبدالحسین تهرانی و پسران در مشهد بود. تجارتخانه تهرانی از وزارت خارجه تقاضا کرد به تجار امریکایی معرفی شود. (استادوخ: ۳۸/۲۲-۳۶-۱۳۰۲) تجارتخانه حاج عبدالحسین تهرانی با کمپانی‌های مهم خارجی مبادلات عمده تجاری داشت. این تجارتخانه در ۲۴ محرم ۱۳۴۱ق / ۶ سپتامبر ۱۹۲۳م برای صادرات کالا به امریکا و واردات کالا از این کشور به وزارت خارجه اعلام آمادگی نمود. در متن نامه تجارتخانه تهرانی آمده است: «تجارتخانه‌های امریکا برای معرفی و حصول اطمینان اعتباری می‌توانند به بانک شاهنشاهی ایران مراجعه کنند». وزارت خارجه این موضوع را به سفارت ایران در واشنگتن منعکس کرد تا این تجارتخانه به بنگاه‌های اقتصادی امریکا معرفی شود. (استادوخ: ۳۸-۳۷-۲۲-۳۶-۱۳۰۲) تجارتخانه تهرانی محصولاتی چون قالی، خشکبار (پسته و بادام)، تریاک (برای تهیه مروفین)، کتیرا، پشم، پنبه، فیروزه را به خارج از کشور صادر و اجناس زرعی (انواع پارچه)، خرازی، ماشین‌آلات و سایر امتعه را به ایران وارد می‌نمود. (استادوخ:

۱. در اصل سند طهرانی آمده است.

۲۲/۳۷-۳۶-۱۳۰۲) به دنبال آمادگی تجارتخانه عبدالحسین تهرانی برای تجارت با امریکا، وزارت خارجه ایران در ۲۵ رجب ۱۳۴۲ق / ۱۹۲۳م به وزیرمختار ایران در واشنگتن نوشت: اقدامات لازم را برای این تجارتخانه فراهم آورد. (استادوخ: ۲۲/۸-۳۶-۱۳۰۲) علاوه بر این، وزارتخانه ایران صورت اسامی برخی از تجار ایرانی را برای «وزارت تجارت اتاژونی» ارسال نمود تا از این طریق نوع فعالیت آن تجارتخانه‌ها از طریق آگاهی‌های تجاری در اختیار تجار امریکایی قرار گیرد. در این میان، نام میرزا محمد دانش از تجار به نام مشهد نیز مشاهده می‌شود. (استادوخ: ۲۲/۱۴-۳۶-۱۳۰۲)

تجارتخانه کاشف و برادران: این تجارتخانه متعلق به سه برادر به نامهای میرزا غلامحسین خان کاشف، میرزا علیاکبر کاشف و میرزا علیاصغر کاشف بود که در ۱۲۹۵ق / ۱۸۷۸م تأسیس شد. این تجارتخانه در زمینه واردات، صادرات و حق‌العمل‌کاری فعال بود. این تجارتخانه همچنین به تجارت روده بین مشهد و امریکا اشتغال داشت. تجارتخانه کاشف علاوه بر مشهد و تهران، شعبهای در نیویورک داشت. (ساکماق، ۱۱۴۸۸۵: ۱۲؛ ساکما: ۲۳۳۵۰/۱۲-۲۳۳۵۰-۲۴۰). در ۹ رجب ۱۳۴۰ / ۲۸ فوریه ۱۹۲۲م اختلافات مالی بین تجارتخانه کاشف با تجارتخانه‌های امریکایی در زمینه تجارت روده به وجود آمد. تجارتخانه کاشف از عدم رسیدگی کارگزاری خارجه به موضوع تجارت روده کمپانی‌های امریکایی شکایت کرد، اما وزارت خارجه به دلیل نامشخص بودن شکایت این تجارتخانه ایرانی از شرکت‌های امریکایی، پاسخ مناسبی نداد. (استادوخ: ۴۴ / ۳-۵۸-۱۳۰۰) شایان ذکر است که در ایام جنگ اول جهانی تقریباً کلیه روده‌های صادراتی خراسان با ده برابر قیمت بالاتر از زمان پیش از جنگ به امریکا صادر می‌شد. (استادوخ: ۱۹ / ۴۷-۳۸-۱۳۰۴) که عهده‌دار بخشی از این کار، تجارتخانه کاشف و برادران بود.

تجارتخانه حاج محمدتقی ملک‌التجار خراسان: حاج محمدتقی ملک‌التجار خراسان، از تجار به نام مشهد بود که در برقراری روابط تجاری مشهد و امریکا نقش فعالی داشت. تجارتخانه حاج محمدتقی نماینده تجاری به نام سلماس در واشنگتن داشت. او در ذی‌قعدة ۱۳۳۸ق / جولای ۱۹۲۰م مقداری قالی به واشنگتن صادر کرد. ملک‌التجار در نامه‌ای به وزارت خارجه ایران تقاضا کرد سفارت ایران در واشنگتن مساعدت لازم را برای فروش قالی‌های ارسالی به عمل آورد. (استادوخ: ۱/۵۶-۲۲-۱۳۳۸) او در این نامه آورده است: «حضور مبارک آقای مشارالسلطنه دام‌اقباله [...] ارادتمند مقداری قالی حمل امریک نموده‌ام. استدعا دارم سفارش خطی به امریک مرقوم فرموده که با سلماس گماشته اینجانب همراهی داشته باشد. چاکر. ملک‌التجار». (استادوخ: ۱/۶۴-۲۲-۱۳۳۸ق) وزارت خارجه نیز در تلگرافی به سفارت ایران در واشنگتن دستورالعمل‌های لازم برای همکاری و مساعدت آن سفارت با سلماس (استادوخ: ۱/۶۵-۲۲-۱۳۳۸ق) گماشته تجاری ملک‌التجار ارسال کرد.

صادرات و واردات کالا بین مشهد و امریکا

عمده کالاهای صادراتی ایران به امریکا قالی، تنباکو (کراسه‌المعی، ۱۳۱۲: ۱۵۰۹/۳)، تریاک، پشم خام یا به عمل آمده (اوضاع اقتصادی ایران در آغاز قرن بیستم، ۱۳۷۶: ۲۳۵-۲۳۰)، خشکبار (پسته، بادام)، کتیرا، پنبه،

فیروزه (استادوخ: ۲۲/۳۷-۳۶-۱۳۰۲) و روده (استادوخ: ۱۹/۴۷-۳۸-۱۳۰۴) بود که بخشی از این کالاها به طور مستقیم توسط تجار مشهد به امریکا صادر می شد. واردات ایران از امریکا شامل خورده آلات، شیشه، ماهوت، کمر بند و بعضی منسوجات (کراسه المعی، ۱۳۱۲: ۱۵۰۹/۳)، قند ماشینی، قندکله، شکر، لوله لامپا، آهن، نفت حلب، کاغذ، قوری قرمز، قوری تخم مرغی، قوری لاجوردی، مل مل ماهوتی، استکان و اسباب خرازی (استادوخ: ۲۲/۱-۲۲/۲۳-۳۶-۱۳۰۲) می شد که بخشی از این کالاها و از جمله انواع پارچه، لوازم خرازی و ماشین آلات به وسیله تجارخانه های مشهد به طور مستقیم وارد می شد. (استادوخ: ۲۲/۳۷-۳۶-۱۳۰۲)

جدول ۱: حوزه فعالیت مؤسسات تجاری امریکایی در مشهد (مأخذ: یافته های پژوهش)

نام تجارخانه	حوزه فعالیت تجاری
تجارخانه ای تین گنس چایلد	پوست بره، پوست روباه، پوست گوسفند، تریاک
کمپانی قالی شرق	قالی
کمپانی چرخ دوختنی زینکر	چرخ خیاطی، چرخ کفش دوزی، چرخ چرم دوزی
کمپانی ام.ا. قره گزیان	پوست، پشم، تریاک
شرکت قالی تاوشانچیان	قالی

جدول ۲: حوزه فعالیت تجاری تجارخانه های مشهد در تجارت با امریکا (مأخذ: یافته های پژوهش)

نام تجارخانه	حوزه فعالیت تجاری
تجارخانه حاج عبدالحسین تهرانی	قالی، خشکبار (پسته-بادام)، تریاک، کتیرا، پشم گوسفند، فیروزه، پنبه
تجارخانه کاشف و برادران	روده و حق العمل کاری
تجارخانه حاج محمدتقی ملک التجار	قالی

نتیجه

امریکایی ها فعالیتشان را در قالب مسیون های مذهبی در مشهد آغاز کردند و به تدریج در سال های پایانی حکومت قاجاریه به عرصه تجارت در مشهد وارد شدند. عمده ترین کالاهای ساخت امریکا در بازار مشهد منسوجات نخی، عروسک، سیگار، بخاری و انواع چراغ بود. با توجه به این که کالاهای ساخت امریکا توسط تجار اروپایی وارد مشهد می شد، با افزایش قیمت مواجه بودند. از این رو، کالاهای ساخت امریکا با استقبال مردم و تجار همراه نبود. با وجود فاصله زیاد جغرافیایی مشهد با امریکا، کمپانی قالی شرق، کمپانی چرخ دوختنی زینکر، شرکت قالی تاوشانچیان و کمپانی قره گزیان به تجارت با مشهد پرداختند. کمپانی ها و شرکت های

تجاری امریکایی در زمینه فرش مشهد از تولید تا صادرات، روده و صنعت پشم مشهد فعالیت می‌کردند. افزون بر این، برخی تجارتخانه‌های مشهد از جمله تجارتخانه کاشف و برادران، تجارتخانه حاج محمدتقی ملک‌التجار و تجارتخانه حاج عبدالحسین تهرانی به صادرات مواد خام غیرصنعتی قالی، روده، پشم، خشکبار، فیروزه و تریاک به امریکا پرداختند.

منابع

- اوضاع اقتصادی ایران در آغاز قرن بیستم (گزارش هیئت بازرگانی هند بریتانیا اعزامی به جنوب شرقی ایران ۱۹۰۵-۱۹۰۴م/۱۲۸۴-۱۲۸۳ش). (۱۳۷۶). ترجمه معصومه جمشیدی و همکاران. تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- بهبودی، هدایت‌الله. (۱۳۸۸). روزشمار تاریخ معاصر ایران (سال ۱۳۰۲-۱۳۰۱ خورشیدی). ج ۲. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- بنجامین، س. ج. و. (۱۳۶۳). ایران و ایرانیان (عصر ناصرالدین شاه). ترجمه محمدحسین کردبچه. تهران: جاویدان.
- لیتن، ویلهم. (۱۳۶۷). ایران از نفوذ مسالمت‌آمیز تا تحت‌الحماگی. ترجمه مریم میرحیدری. تهران: معین.
- خلیفه، مجتبی، و علی نجف‌زاده. (۱۳۹۰). «دارالفنون رضوی ایده‌ای برای مقابله با فعالیت‌های هیئت تبشیری پرس بی‌تریان در مشهد». مطالعات اسلامی: تاریخ و فرهنگ. (شماره ۸۷)، ۲۵-۹.
- خورموجی، محمدجعفر. (۱۳۴۴). حقایق الاخبار ناصری. به‌اهتمام حسین خدیوچم. تهران: زوار.
- سیاست‌گذاران و رجال سیاسی در روابط خارجی ایران. (۱۳۶۹). تهران: وزارت امور خارجه.
- فراهانی، حسن. (۱۳۸۵). روزشمار تاریخ معاصر ایران (۱۳۰۰-۱۲۹۹). ج ۱. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- ملایی، مصطفی، و منصوره اتحادیه. (۱۳۹۷). «سرمایه‌گذاری شرکت‌های غربی در صنعت فرش ایران در عصر قاجار». گنجینه اسناد. (شماره ۱۱۱)، ۹۳-۶۴.
- نجف‌زاده، علی، و محمدحسین الهی‌زاده. (۱۳۹۴). «شیوه‌های واکنش و مخالفت علمای شیعه با فعالیت هیات تبشیری پرس بی‌تریان در مشهد طی سال‌های ۱۳۰۹-۱۳۰۱ شمسی». مطالعات اسلامی: تاریخ و فرهنگ. (شماره ۹۵)، ۲۸-۹.

نسخه خطی

کُرَاسَةُ المَعْمُی. (۱۳۱۲ق). ج ۳. محفوظ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی. شماره ثبت ۱۸۲۲۱.

اسناد

استادوخ (اداره اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه)

کارتن ۵۴. پوشه ۷: ۲۸، ۲۷؛ کارتن ۲۲، پوشه ۱: ۶۵، ۶۴، ۵۶؛ کارتن ۵۸. پوشه ۳: ۴۳، ۳۸، ۳۶، ۱۳، ۹، ۷، ۵؛ کارتن ۵۷. پوشه ۱۰: ۷، ۵، ۲؛ کارتن ۵۷. پوشه ۵: ۳، ۲، ۱؛ کارتن ۳۵. پوشه ۴: ۱۲، ۱۱؛ کارتن ۳۶. پوشه ۲۳: ۲۲، ۲۱/۱، ۲۲؛ کارتن ۵۸. پوشه ۳۳: ۴۴؛ کارتن ۳۶. پوشه ۲۲: ۳۸، ۳۷، ۱۴، ۸؛ کارتن ۵۸. پوشه ۳: ۴۴، ۲۸، ۲۶، ۱۰، ۳؛ پوشه ۹: ۱۶؛ کارتن ۳۶. پوشه ۲۲: ۳۶؛ کارتن ۳۶. پوشه ۱۶: ۳۲، ۲۳؛ کارتن ۳۶. پوشه ۲۳: ۷، ۶؛ کارتن ۵۷. پوشه ۷: ۲، ۱؛ کارتن ۵۷. پوشه ۲: ۲؛ کارتن ۵۸. پوشه ۴: ۲۰؛ کارتن ۳۶. پوشه ۲۹: ۱۰، ۹؛ کارتن ۵۷. پوشه ۷: ۱۵؛ کارتن ۵۷. پوشه ۱۶: ۱؛ کارتن ۵۸. پوشه ۲: ۴۹؛ کارتن ۳۸. پوشه ۴۷: ۱۹؛ کارتن ۳۸. پوشه ۶۴: ۴۷؛ کارتن ۳۸. پوشه ۵۳: ۴۴.

ساکماق (سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی)

۱۱۴۸۸۵/۱۲

ساکما (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران)

۳۲۹/۱-۹۸۸، ۱۲/۲۳۳۵-۲۴۰.

کمام (کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی)

۷/۹۵/۱۲/۱/۳۸۵

نشریات

رعد. (۱۳۳۸ق). شماره ۲۶۷.

فلاح و تجارت. (۱۳۹۷ش). شماره ۵.